Malá vlastivěda

Sutnar • Mendl • Tschinkel

Naše republika: Hory a řeky. Lesy a lázně. Zeleznice. Národnosti. Minulost: Naše země v 9. a 10. století. Říše Přemysla II. Otakara. Říše Václava II. a Václava III. Říše Karlova. Rakousko-Uhersko. Boj za svobodu. Vznik Československé republiky. Přítomnost: Obyvatelstvo podle národnosti. Náboženství a vyznání. Zaměstnání obyvatelstva. Co se dovátí. Co se vyvátí. Domácí zvířata. Uhelné pánve a oblasti textilního průmyslu. Vývoj automobilové dopravy. Státní rozpočet. Města: Města podle velikosti. Počet obyvatelstva Prahy. Praha asi roku 1400. Praha dnešní. Krajané za hranicemi: Počet krajanů za hranicemi podle zemí.

1935 Státní nakladatelství v Praze

Sutnar • Mendl • Tschinkel

Malá vlastivěda

Schváleno ministerstvem školství a národní osvěty výnosem ze dne 31. prosince 1953, č. 160.414/53-I/1, jako učebná pomůcka pro obecné a měšťanské školy s československým jazykem vyučovacím ve znění českém.

1

Naše republika

Země Československé republiky leží uprostřed Evropy. Jsou tak vzdáleny od tepleho pobřeží Středozemního moře, že mívame drsnou zimu, a tak daleko od studených krajů severních, že mívame teplé léto a hlavně dlouhé doby přechodní na jaře a na podzim. Jedenáct hodin jízdy vlakem a více jest od našich hranic k nejbližšímu moři, ale západní větry od oceanu dosahují k nam a přinášejí vláhu. Zvlaště v západní polovině republiky převládá ještě vlhké a vyrovnané podnebí přímořské a po celé republice máme dostatek deštů. Neznámým zjevem jest nám poušť nebo pustina. Jsou arci lahodnější podnebí, v nichž daří se bujnější rostlinstvo a lidem se žije příjemněji, ale není podnebí, které by bylo příhodnější práci.

Jsou také úrodnější země. Není sice u nás takových pohoří jako v Rakousku nebo Švýcařích, ale ani takových rovin jako v Uhrách nebo Rusku. Ornice našich polí nemá hloubky ni jakosti ruské černozemě, ale náš rolník z horší půdy těží více než dovedou vytěžiti ze stejně velikého pole v Maďarsku nebo v Rusku.

Jinak tkví bohatství našich zemí hlavně v práci. Jen jednoho nám příroda zvláště bohatě uštědřila: v našich zemích vyvěrá neobyčejně mnoho léčivých pramenů a nemocní ze vzdálených končin vyhledávají naše lázně. Také jiného bohatství nerostného má republika hojnost, ale není to zásoba drahých kovů, zlata a stříbra, nýbrž železna ruda a uhlí jsou nejdůležitější vytěžky našeho hornictví. Zvlaště uhlí jest mnoho a jest základem rozsáhlého průmyslu. Průmysl vyrabí daleko nad spotřebu domácího obyvatelstva.

Československá republika není státem velkým. I dva z našich sousedů nás rozsahem o mnoho předstihují. Uhrnem jest v Evropě dvanáct států větších, arci ještě více — 23— států menších. Důležitější než plocha jest počet obyvatelů. Naše republika jest poměrně hustě zalidněna. Měří 140.493 *km²* a má podle posledního sčítání 14,726.158 obyvatelů. Rozsahem jest naše republika v Evropě na místě třináctém, co do počtu obyvatelů na místě devátém.

Československá republika má však větší význam, než by ukazovala tato čísla. Bylo připomenuto, že jakostí svého zemědělství a výkonnosti svého průmyslu předčí mnohý stát rozsahem větší. Naše republika má však i veliký význam kulturní. Leží na rozhraní dvojí oblasti jazykové, slovanské a germánské, a dvojí oblasti evropské kultury, západní a východní. Československý národ jest ze všech slovanských národů nejzápadnější, lid náš ze všeho slovanského lidu nejvzdělanější. Zvláštní tvar republiky, čtyřúhelník na západě širší, na východě užší, jako by naznačoval zvláštní ráz a povahu tohoto státu. Jest přechodem a mostem mezi dvojím světem: mezi průmyslovým západem a zemědělským východem Evropy.

Finsko
Norsko
Švédsko
Estonsko
Lotyšsko
Litva
Dánsko
Irsko
Velká Britanie
Svaz socialistických sovětských republik
k Něm.
Nizozemsko
Belgie
Německo
Polsko
L.
S.U
Československo
Francie
Švýcarsko
Rakousko
Maďarsko
Rumunsko
Portugalsko
Španělsko
A
M
S.M.
Jugoslavie
Italie
V.
Bulharsko
Turecko
Albanie
G.
Řecko
3

0—500 m nad mořem

500—1000 m

1000—1500 m

nad 1500 m

Hory a řeky

Barva šedá značí nížiny a pahorkatiny do 500 metrů nadmořské výše. Nížiny ve vlastním slova smyslu počítáme do 200 metrů nad mořem. Jsou v Čechách při středním Labi, na Moravě při řekách Moravě a Dyji, na Slovensku je velká nížina Jihoslovenská a dále na východ jest nížina při Tise a jejích přítocích. Tyto nížiny jsou nejúrodnější částí našich zemí. Čím vystupujeme výše, tím úrodnosti ubývá, a to již proto, že krajiny vyšší bývají chladnější. Každým stem metrů nadmořské výše ubývá teploty více než o půl stupně ročního průměru. Konečně nad 1000 metrů jsou vlastní pohoří s lesy, pastvinami a v nejvyšších částech holé.

V naší republice jest dvojí horstvo. Na západě jest nižší plástevná Česká vysočina, na východě mohutnější pásemná vysočina Karpatská. Vrchol nejvyšší hory v Čechách, Sněžky, jest 1603 *m* nad mořem, vrchol nejvyšší hory na Slovensku, Gerlachovky, 2663 *m* nad mořem. Tato pohoří různé výše a rozdílné povahy jsou jednou z příčin rozdílného rázu našich zemí. Způsobila také, že řeky od nás tekou do různých moří. Vody Dunaje a jeho přítoků tekou do Černého moře, do oblasti toho moře náleží více než polovina republiky. Labe se vlévá do Severního moře, odvodňuje téměř celé Čechy, více než třetinu republiky. Ostatek republiky odvodňují Odra a přítoky Visly, tekoucí do moře Baltického. Tyto vodní cesty otvírají tak na různé strany cestu našemu zahraničnímu obchodu.

Pohoří jsou důležita jako hranice země a státu. Karpaty jsou vyšší, ale ohraničují Slovensko jen na severu. Pohoří České vysočiny jsou méně vysoká, uzavírají však Čechy se všech stran. Tyto rozdíly působily zvlášťě v dobách starších. Působily k tomu, že československý lid v Čechách nejlépe odolával útokům nepřátel a že se Čechy staly jádrem starého českého státu i obnoveného státu československého.

Který jest největší vrch v našem okrese?

Pásma lesů

Ostatní půda s menšími lesy

Lesy a lázně

Mimo nepatrný zlomek neplodných vrcholů hor všechna půda v republice tak neb onak slouží prospěchu člověka. Z celkové plochy republiky téměř polovina (43%) připadá na pole, desetina (10%) na louky, něco méně (8%) na pastviny, setina (1%) na zahrady a asi jen tisící část na vinice. Třetinu plochy (33%) pokrývají lesy. Naše republika jest jedna ze zemí nejvíce zalesněných v Evropě. Lesy mají nejen hospodářský význam, nýbrž mají i důležitý vliv na podnebí. Tato mapka znázorňuje tmavší zelení souvislé plochy lesní, kdežto oblasti ostatních kultur označeny jsou barvou světlejší. Jest zřejmo, že nejvíce lesů jest na horách a že téměř polovina všech lesů jest na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V západní polovině republiky převládají lesy jehličnaté, ve východní polovině lesy listnaté.
Na mapě jsou vyznačeny také lázně. Vybrána jsou jen místa nejznámější. Jestliť u nás lázní a minerálních zřídel počet převeliký. Souvisí to s geologickými poměry našich zemí. Dozvukem někdejší činnosti sopečné jsou minerální prameny, mnohdy teplé, které vyvěrají v Podrudohoří, v Českém Středohoří, v Niz. Jeseníku a ve vnitřním pásmu karpatském. Jinde, jako v českém útvaru křídovém v Polabí, pronikají podzemní vody propustnými horninami a vyluhují z nich rozličné nerostné látky. Minerální prameny jsou tedy různého původu a různého obsahu. Podle toho jest i léčivý účinek jejich různý. Do velikých našich lázní přijíždí mnoho lidí z cizíny. Proto mají lázně pro náš stát velkou důležitost hospodářskou, jako mají neocenitelný význam zdravotní.

●

Kolik lesů máme v našem okrese?
Který vliv mají lesy na podnebí v našem okrese a jaké půdy pokrývají?

Rychlíkové tratí

Důležité stanice

Železnice

Přes novější rozvoj automobilismu zůstávají železnice nejdůležitějším dopravním prostředkem. V republice máme více než 13.800 *km* hlavních a místních drah a k tomu na 1460 *km* drah vlečných. Dohromady jest to sedmnáctkrát více, než jest největší délka republiky, a šestapadesátkrát více, než jest vzdálenost od nejjižnějšího bodu Čech k nejsevernějšímu. Na deset čtverečních kilometrů připadá v republice kilometr tratí. Hustotou železnic jest republika Československá mezi evropskými státy na místě osmém.

Na mapce zakresleny jsou důležitější železnice, totiž tratí, na kterých jezdí rychlíky, a některé důležitější odbočky. Tratí těch jest více v západní části republiky. Nedostatek drah v zemi Slovenské a Podkarpatoruské souvisí s nedostatkem průmyslu a horským rázem těch zemí, neméně však i s politikou někdejší maďarské vlády. Co kdysi bylo zanedbáno, nedalo se odčiniti za krátkou dobu samostatnosti, a čeká nás tu ještě mnoho naléhavých úkolů.

●

Z Prahy do Chebu se jede čtyři hodiny, z Prahy do Jasiny pětkráte tolik. Kterou tratí a jak dlouho jedeme z našeho města (z nejbližší stanice) do Prahy, Brna, Bratislavy, Užhorodu?

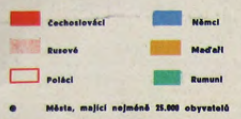

Národnosti

Československý národ jest zakladatelem státu, Češi a Slováci jádrem jeho obyvatelů. Jsou to potomci západoslovanského lidu, který někdy v polovině prvého tisíciletí po Kristu zaujal nynější Čechy, Moravu a západní Slovensko. V touž asi dobu zaujali východní Slovácké horní Potisí. K tomuto slovanskému lidu přibyli časem obyvatelé jinorodí. Od jihu vnikli na Slovensko Maďaři, od západu a severu přišli němečtí kolonisté a osadili zejména pohraniční pás Čech a Moravy. Za obchodem přišli Židé. Na naše území zasahují také Poláci a Rumuni. Staletí našich dějin vypňuje národní zápas i pokojná spolupráce národů. Tato mapa ukazuje nynější stav. Neukazuje ho zcela přesně. Vidíme jen, kde má která národnost většinu. Menšiny na mapě vyznačeny nejsou. Jsou totiž i jinonárodní menšiny v souvislé oblasti československé, a jsou zejména československé menšiny téměř po celém pohraničí státu.

Až do vzniku Československé republiky byly naše menšiny v pohraničí vydány rozmanitým příkořím a útrkám. Československá republika neminula však zlé zlým odplácetí a proto zanučila i jinonárodním menšinám plné ústavní svobody. I nyní ještě jsou mnohé naše menšiny ohroženy početní a hospodářskou přesilou svého okolí. Národní jednoty a Matice, které o menšiny pečují, zasluhují proto naší úcty a podpory.

●

Jaké jsou národnostní poměry v našem okrese?

2

Minulost

Země, z nichž se nyní skládá Československá republika, byly již před více než tisíci lety ve svém jádře sjednoceny. Bylo to slavné období Velkomoravské říše (asi 830—906). Tehdy se počalo šířiti křesťanství (sv. Cyril a Metoděj), byly navázány styky s Cařihradem a Římem a položen základ k dalšímu rozvoji vzdělanosti. Ale na počátku 10. století říše Velkomoravská podlehla spojenému náporu Maďarů a Němců, a národní stát musil býti budován znova.

Kmen Čechů, sídlící v krajině pražské, a jeho vévodové z rodu Přemyslova ujali se vedení. Již v 10. století měli Čechové národního světce: sv. Václava († 929) a čeští vévodové sjednotili zemi, která byla pak nazvána Čechami. Za Boleslava II. panství českého vévody se rozšířilo ještě dále. Morava příslušela k Čechám, a to Morava ve starém smyslu, totiž se západní částí nynějšího Slovenska. Nástupci Boleslavovi této říše neudrželi. V prvé polovině 11. století opanovali nynější Slovensko Maďaři, a Slovensko zůstalo pak téměř devět století (až do roku 1918) součástí Uherského království, v němž Maďaři byli národem vládnoucím. Naproti tomu Moravy samé dobyl r. 1029 český vévoda Břetislav a připojil ji k Čechám. Od té doby jest osud Čech a Moravy spojen.

Obě země společně prošly dobou zmatků ve století 12., ale i dobou rozkvětu ve století 13. a 14. Poslední Přemyslovci, Přemysl Otakar II., Václav II. a Václav III., jejich lucemburští dědicové, Jan a Karel (1346—1378), rozšířili českou moc tak, že země koruny české byly z nejmohutnějších politických útvarů té doby.

Od konce 14. století dán byl českým dějinám nový směr. Nikoli mítl velkou říši, nýbrž býti národem božím touží český národ, a po upálení M. Jana Husa (1415) za ideály reformační, sto let před reformací německou, vstupuje jeho většina v zápas s katolickým světem evropského západu (1420—1436). Ze zápasu toho vyšel národ vítězně, ale vyčerpán, a byla hledána cesta ke smíru. Po smrti husitského krále Jiřího (1458—1471) povolán byl na český trůn polský princ Vladislav Jagajlovec. Když r. 1526 syn Vladislavův Ludvík zahynul, zvolen byl českým králem rakouský vévoda Ferdinand z rodu habsburského, a potomci Ferdinandovi vládli pak českým zemím téměř čtyři sta let.

Ježto Ferdinand I. zvolen byl r. 1526 také králem uherským, vznikl velký mocenský celek, z něhož později vzešla říše Rakousko-Uherská. Celek ten však nebyl na prospěch českého národa. Habsburská dynastie sledovala vlastní politické cíle a její katolická politika náboženská byla nepříznivá nekatolické většině v českých zemích. České povstání (1618) se pokusilo zrušiti toto neblahé spojení, ale bělohorským vítězstvím Ferdinanda II. (r. 1620) panství habsburské se vrátilo znova a ještě mocnější. V 17. století provedena byla násilná protireformace. Za Marie Terezie (1740—1780) sjednocena byla správa českých a rakouských zemí a oslabeno státoprávní postavení české koruny. Za Josefa II. (1780—1790) bylo centralisační a germanisační úsilí ještě stupňováno. Království České se stávalo habsburskou provincií, vyšší a bohatší vrstvy českého národa byly poněmčeny, a český národ se stával národem služebným. Ale v té době nastává konečně obrat.

Od konce 18. století počítáme národní probuzení. Germanisační úsilí povzbudilo tím horlivější vlastenectví, a z úpadku počal se nový vzestup. Nikoli panovníci jako u národa německého a jiných, nýbrž vědcové, básníci a politikové: Dobrovský, Jungmann, Palacký, Havlíček, Rieger, Masaryk a jiní jsou tvůrci nového života našeho národa. Nejprve ožilo písemnictví, pak počal celý národ žíti čilejším a smělejším životem. Usnadňovaly to nové myšlenkové proudy a hospodářské proměny, které k nám pronikaly z ciziny. R. 1781 zrušeno bylo nevolnictví, r. 1848 robota. V 19. století se rozvinul tovární průmysl. Nové vrstvy se dostávaly do popředí, a to bylo zvlášť důležito u národa, jehož stará šlechta byla odnárodněna.

Za století byl vzestup dovršen. Národ, jehož jako by nebylo na počátku 19. století, r. 1918 dosáhl svobody a samostatnosti, také spojení se slovenskou větví, která od počátku středověku byla odtržena. Jest to podivuhodný dějinný vývoj a chápeme jej jako projev dějinné spravedlnosti. Ve znaku Československé republiky jest heslo: Pravda vítězí.

Naše země v 9. a 10. století

Na úsvitě svých dějin v devátém a desátém století sídlil československý lid od Šumavy, Císařského lesa a Krušných hor na východ k Tatrám a horám, které se od Tater táhnou k ohbí Dunaje. Moravané sahali na jih do nynějších Dolních Rakous, a moravským kmenem byli také Holasici na horní Odře. Ohromné hvozdy a bažiny dunajské byly hranicemi proti sousedům a také úvnitř pokrývaly lesy velkou část země. Jen na volných prostranstvích v údolích řek sídlili lidé. Kraj od kraje byl odloučen a v krajích žily samostatné kmeny.

Nebezpečí, které hrozilo od nepřátel, a příklad, jejž dávala pokročilejší cizina, vedly k sjednocení. Nejprve se sjednotila Morava. Velkomoravská říše jest prvý předchůdce naší republiky. V době jejího největšího rozmachu za Svatopluka (871—894) náležela k říši té mimo nynější Moravu a západní Slovensko ještě Horní Panonie v Podunají. Také české kmeny a jiné slovanské kmeny na sever k Odře a střednímu Labi byly uvedeny v poslušenství a poplatnost moravskému panovníku. Znáte zajisté pověst o tom, proč po smrti Svatoplukově říše jeho se rozpadla.

Říše Přemysla II. Otakara

V 13. století bylo objeveno bohatství kutnohorských a jiných dolů; přicházeli cizí kolonisté, mýtili lesy a šířili rozsah orné půdy. Zaváděli pokročilejší řády, domácí slovanští obyvatelé je přejímali a rozvíjeli dále. České země byly důležitou složkou evropské politiky a jejich panovník, jenž od Přemysla I. (1197—1230) měl trvale hodnost královskou, byl bohatým a mocným králem. Moc a význam středověkého českého státu byly takové, že sousední země se s ním spojovaly a podrobovaly se vůli jeho panovníka. Tak Přemysl II. jako dědic vévod rakouských připojil Rakousy, Štýrsko a hrabství Pordenone v severní Italii. Mimoto získal na západě Čech Chebsko, a odkazem příbuzného vévody korutanského se mu dostalo Korutan, Krajska a Slovinské Marky. Moc Přemyslova sahala tedy daleko na jih, téměř až k břehům Jaderského moře.

Říše Václava II. a Václava III.

Z rozsáhlého panství Přemyslova zbývaly Václavovi II. opět jen Čechy zmenšené ještě o Vitorazsko) a Morava. Václav II. připojil opět Chebsko a při výtoku Labe Perno. Hlavní úsilí Václavovo se však obracelo na východ. Získal korunu polskou a s ní rozsáhlé země až k moři Baltskému. Pro svého syna Václava III. získal ještě korunu uherskou.

Poslední Přemyslovci vládli tedy nad ohromným územím, kterého tato mapa ani zcela neobsáhla. Ale než mohli panství své obhájiti proti vnějším a vnitřním nepřátelům, předčasná jejich smrt r. 1305 a 1306 zničila jejich říše.

Říše Karlova

Říše Přemysla II., Václava II. i Václava III. po jejich smrti se rozpadly. Římský císař a český král Karel vybudoval celek, jenž měl na věčné časy být sjednocen. Již otec Karlův, král Jan, trvale získal Chebsko (1322) a některá území ve Slezsku a Horní Lužici. Karel obratnou politikou a nešetře náklady získal ostatek Slezska a Horní Lužice, Dolní Lužici a kurfiřství Braniborské. Mimoto získal české korunní statky a města v Horní Falci při západní hranici Čech, jakož i množství statků jinde porůznu, kterých zde na mapě nebylo možno vyznačiti. Karel se však nesnažil jen o to, aby země koruny české byly co největší. Jeho snahou bylo především, aby si zajistil Polabí a aby království, položené ve středu Evropy, mělo volný přístup k moři. Velké tyto záměry Karel sám ohrozil, když před smrtí země své rozdělil mezi své syny. Z nich Zikmund prodal r. 1414 Braniborsko Fridrichovi Hohenzollerovi a úmyslu otcovu definitivně pohřbil. Země koruny české měly však i nadále zůstati nedílným státoprávním celkem.

Království a země na říšské radě ve Vídni zastoupená

Země koruny uherské

Bosna a Hercegovina, země společná

Rakousko-Uhersko

Na mapě jest vyobrazena Rakousko-Uherská říše před svým rozpadem roku 1918. Jejím základem bylo spojení zemí českých, rakouských zemí alpských a Uher r. 1526. Země české byly arci časem ochuzeny ztrátou Lužice roku 1635, větší části Slezska, jakož i Kladska (roku 1742). Naproti tomu získali však habsburští panovníci země jiné. Pomineme-li země časem opět ztracené, po rozdělení Polska r. 1772 připojena byla Halič, r. 1775 od Turecka postoupena byla Bukovina, za válek napoleonských přičleněny byly země v Přímoří a Dalmácii, dotud benátské, a arcibiskupství Solnohradské, r. 1846 Krakov. Roku 1804 za Františka I. prohlášeno bylo císařství Rakouské, r. 1867 za Františka Josefa I. mocnářství Rakousko-Uherské. Roku 1878 byly obsazeny turecké země Bosna a Hercegovina, r. 1908 byly pak připojeny.

S vnějším rozmachem habsburské říše nijak nerostly vnitřní její síly. Od šestnáctého do osmnáctého století mohla říše ta nalézti smysl svůj v tom, že byla hrází a ochranou proti Turkům. V devatenáctém století však přestalo turecké nebezpečenství a národové sami se zároveň probouzeli k uvědomělému životu a vlastní vůli. V rakouském státě bylo spojeno mnoho národů a proto byl by takový stát musil uspokojiti národní požadavky jich všech. To se však nestalo, nýbrž zprvu Němci v Rakousku, pak po r. 1867 Němci a Maďaři v Rakousko-Uhersku si přisvojili veškeru rozhodující moc. Velký náš dějepisec a vůdce národa František Palacký ještě r. 1865 hájil ideu spravedlivého státu rakouského a varoval. O osud vlastního národa se však nelekal: „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm."

Před rozpadem říše měla:

rakouská polovina	300.004 *km²*,	28·5 mil.
uherská polovina	325.411 *km²*,	20·8 mil.
Bosna a Hercegovina	51.199 *km²*,	2·0 mil.
úhrnem	676.615 *km²*,	51·4 mil. obyv. r. 1910

Při rozpadu mocnářství získala Československá republika 78.534 *km²* (10 mil. obyv.) z bývalého Rakouska a 61.578 *km²* (3·5 mil. obyv.) z bývalého Uherska.

Boj za svobodu

Dovršení osvobozovacích snah: vystoupení našich legií ve světové válce 1914—1918. Mapa připomíná bojiště našich legionářů v Rusku a na Sibiři, ukazuje jejich počet tam, ve Francii a v Itálii. Srovnání s rozlohou tehdejšího Rakousko-Uherska a s rozlohou nynější naší republiky poučuje o tom, jak vzdálené a jak ohromné to byly země, kde neveliký počet mužů podstoupil boj za svobodu národa.

Země koruny české

Slovensko, Podkarpatská Rus a území nově připojená

Hlavní města

Vznik Československé republiky

Československá republika vznikla spojením zemí koruny české a Slovenska, a na přání svých zástupců připojena jest Podkarpatská Rus. Období naší samostatnosti se počíná 28. října 1918, kdy Národní výbor v Praze ujal se vlády. Hranice republiky byly stanoveny mírovými smlouvami ve Versailles 28. června 1919, v Saint-Germain en Laye 10. září 1919 a v Trianoně 4. června 1920. Zemím koruny české — Čechám, Moravě a Slezsku — byly zásadně ponechány staré jejich historické hranice. Hranice Slovenska byly na severu stanoveny podle starých hranic Uher, na jihu byly nově určeny podle Dunaje a dále na východ, jak toho vyžadovaly přírodní a hospodářské podmínky země. Nadto získalo Československo od Rakous na jihovýchodě Čech kus starého Vitorazska s důležitým železničním rozvětvením v Čes. Velenicích, při jižním pomezí Moravy Valtická a soutokový trojúhel mezi Moravou a Dyjí. Ve Slezsku bylo naší republice postoupeno německé dotud Hlučínsko. Tyto zisky nevyvažují arci ztráty, kterou jsme utrpěli tím, že východní Těšínsko připadlo Polsku. Polsku byly také postoupeny severní části Oravska a Spišska. Po této hraniční úpravě měří Čechy 52.062 km^2, Morava se Slezskem 26.808 km^2, Slovensko 49.006 km^2, Podkarpatská Rus 12.617 km^2.

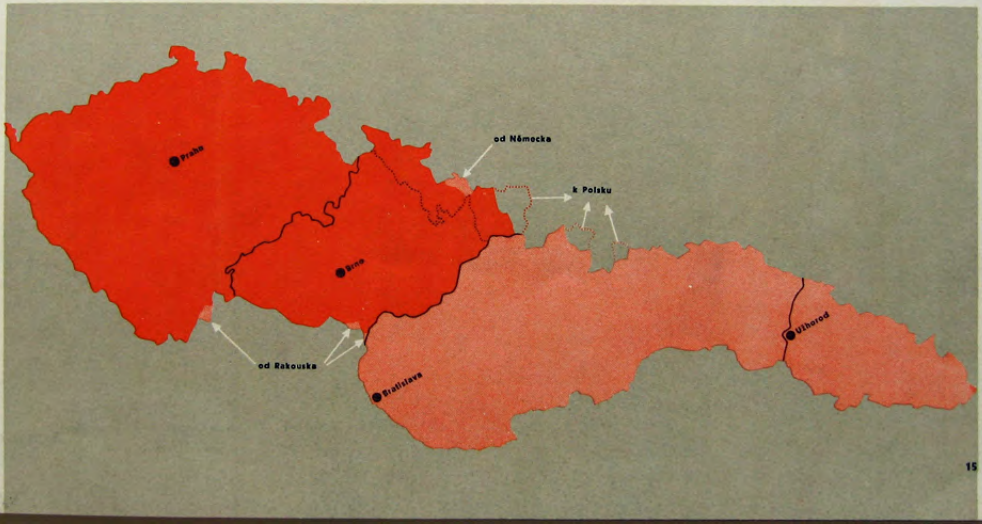

3

Přítomnost

Z minulosti se obracíme k přítomnosti. Na nynějším území republiky kdysi žili jen Slované, ale nyní jsou tu také početné zlomky jiných národností, jimž ústava republiky zaručila, jako národnostním menšinám, rozsáhlá práva. Před Bílou horou evangelíci v českých zemích měli většinu, pak nastala násilná protireformace a žádní nekatolíci kromě židů nebyli trpěni. Na konci osmnáctého století přestal náboženský útisk, ale katolictví mělo v habsburské říši až do jejího rozpadu postavení privilegované. I v republice náleží většina obyvatelstva ke katolické církvi, rovná práva mají však i příslušníci jiných církví, i ti, kteří se nehlásí k žádnému církevnímu společenství.

Kdysi se velká většina obyvatelů našich zemí živila zemědělstvím. Hospodářským rozvojem od minulého století se to změnilo tak, že jest nyní lidí činných v průmyslu a obchodu v republice více než zemědělců. Poměry v různých částech republiky nejsou stejné. Na západě průmysl, na východě zemědělství má převahu. Velká ložiska uhelná jsou příčinou, proč jsou v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nejdůležitější průmyslové oblasti. Ale větší pokročilost lidu, která jest následkem dějinného vývoje, a příznivější přírodní podmínky způsobily, že v západní polovině republiky jest také větší výnos rolnictví.

Rozvoj průmyslu vyžaduje styku s cizinou. Naše továrny zpracovávají suroviny, z nichž se mnohé musí dovážeti, a vyrábějí mnoho zboží pro vývoz. Také zemědělství některými svými výtěžky přispívá k vývozu, jiné plodiny a dobytek se ještě dováží. Zahraniční obchod republiky jest rozsáhlý, ale bylo by třeba, aby byl ještě mnohem rozsáhlejší. Naše země obsahují jen něco málo více než pětinu někdejší říše Rakousko-Uherské, v našich zemích jest však největší část někdejšího rakousko-uherského průmyslu. Naše samostatnost přinesla tedy obtížný úkol zachovati tomuto velikému průmyslu starý odbytiště nebo nalézti odbytiště nová. Sousední státy cly i jinak ztěžují náš vývoz a odbyt československého zboží klesá, neboť neustálé zdokonalování průmyslu a zemědělství způsobilo, že jest ve všech zemích nyní více zboží, než obyvatelé stačí skoupiti. Jest hospodářská krise a krise ta zasahuje také do naší republiky. Celkem možno však říci, že poměry u nás nejsou tak zlé jako v některých státech jiných. Souvisí to s tím, že naše republika jest stát zpola průmyslový a zpola zemědělský a má tudíž blíže k hospodářské soběstačnosti než země výhradně zemědělské nebo státy jednostranně průmyslové. Na konec podáváme dvě statistiky. Jedna ukazuje, oč vzrostl u nás počet automobilů za několik posledních let, což jest tedy svědectvím, že období samostatnosti nebylo dobou stagnace, nýbrž intensivního vývoje. Druhá statistika uvádí podle rozpočtu největší výdaje státní a ukazuje, jak i v těžkém roce 1934 československý stát plní svoje státní, kulturní a sociální úkoly.

Obyvatelstvo podle národnosti

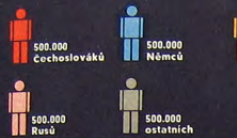

V Československu bylo v roce 1930 celkem

Čechoslováků	9,688.770
Němců	3,231.688
Maďarů	691.923
Rusů	549.169
Židů	186.642
Poláků	81.737
Cikánů	32.209
Jiných národností	17.427
Cizozemců	249.971

V Československé republice připadá asi 105 osob na km^2, a to v zemi České 137, v zemi Moravskoslezské 135, v zemi Slovenské 68 a v zemi Podkarpatoruské 57 osob na km^2. Nehledě k malým státům, jako Gdansko, Monaco, S. Marino, Lucembursko jsou z evropských států hustěji zalidněny Belgie (265 na km^2), Nizozemí (229), V. Británie (190), Německo (136), Italie (135). Poměrně nejméně zalidněné jsou Island (1 obyvatel na km^2), Norsko (9), Finsko (9), Švédsko (15), evropské území Sovětského svazu (20).

V Československé republice ubývá lidnatosti směrem k východu, třebaže přebytek živě narozených nad úmrtími tímto směrem značně stoupá. Která jest toho příčina?

Která jest lidnatost v našem okrese? Kterak jsou zalidněny kraje ve středu země České, Moravskoslezské atd. Proč?

Náboženství a vyznání

Údaje podle sčítání v roce 1950

Jedna značka znamená 500.000 obyvatelů

Církev katolická

Římskokatolická 10,851.696

505.041 řecko- a arménsko-katolická

Církve evangelické vyznání augsburského českobratrského helvetského a jiného

1,129.758

Církev československá

795.385

Židé a ostatní vyznání

535.018

Bez vyznání

854.658

Zaměstnání obyvatelstva

Údaje podle sčítání v roce 1930

Členové rodiny, kteří nevydělávají, jsou připočteni do skupiny svého živitele

Jedna značka znamená 500.000 obyvatelů

Průmysl a živnosti výrobní, stavební, hornictví a pod.

5,146.957

Zemědělství, lesnictví a rybářství

5,101.614

Obchod a peněžnictví
Doprava

1,908.531

Veřejná služba, soudnictví a veř. správa, školství a pod.
Svobodná povolání
Vojsko

909.504

Jiná povolání a bez povolání, osoby žijící z renty a podpor a pod.
Bez údaje povolání
Domácí a osobní služby

1,665.158

Co se dováží

Náš dovoz v roce 1933 podle výrobních skupin.
Zboží v hodnotě 200 milionů Kč jest znázorněno jednou značkou

Průmysl

Zemědělství, rybářství, lesnictví

Hornictví

Odkud se dováží

V roce 1933 bylo k nám dovezeno zboží

z Německa	za Kč	1.773,035.000
ze Spojených států amerických	za Kč	464,125.000
z Francie	za Kč	381,593.000
z Italie	za Kč	300,154.000
z Rakouska	za Kč	298,645.000
z Velké Británie	za Kč	280,137.000
z Jugoslavie	za Kč	230,868.000
z Britské Indie	za Kč	198,067.000
z Polska	za Kč	189,985.000
z Nizozemska	za Kč	187,350.000

Co se vyváží

Náš vývoz v roce 1933 podle výrobních skupin.
Zboží v hodnotě 200 milionů Kč jest znázorněno jednou značkou

Průmysl

Zemědělství, rybářství, lesnictví

Hornictví

Výrobky průmyslu a průmyslu hutnického

Výrobky průmyslu zemědělského, lesnického a potravinářského

Výrobky zemědělské, rybářské a lesnické

Výrobky hornické

Drahé kovy a mince

Kam se vyváží

V roce 1933 jsme vyvezli zboží

do Německa	za Kč	1.178,745.000
do Rakouska	za Kč	720,850.000
do Spojených států amerických	za Kč	428,054.000
do Velké Británie	za Kč	559,789.000
do Francie	za Kč	335,666.000
do Švýcarska	za Kč	269,796.000
do Nizozemska	za Kč	266,252.000
do Rumunska	za Kč	221,445.000
do Jugoslavie	za Kč	197,157.000
do Maďarska	za Kč	190,145.000

Údaje podle stavu dne 1. ledna 1933.

Domácí zvířata

Počet koní, hovězího a vepřového dobytka v jednotlivých zemích. Jedna značka znamená 250.000 kusů

Oblasti textilního průmyslu

= 500.000 tun uhlí

= méně než 500.000 tun uhlí

Uhelné pánve a oblasti textilního průmyslu

Výroba uhlí v ČSR. v roce 1932
Uhlí hnědé . . . . 11,000.000 tun
Uhlí kamenné . . . 14,000.000 tun

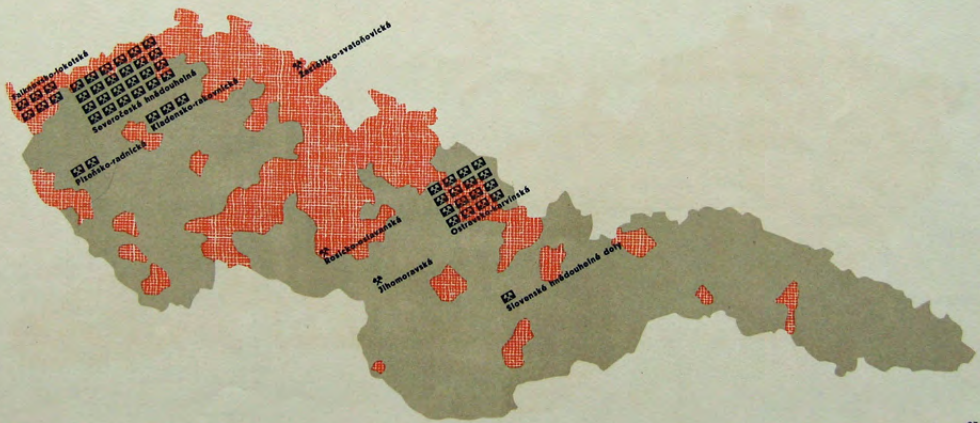

Vývoj automobilové dopravy

Jedna značka znamená 10.000 automobilů

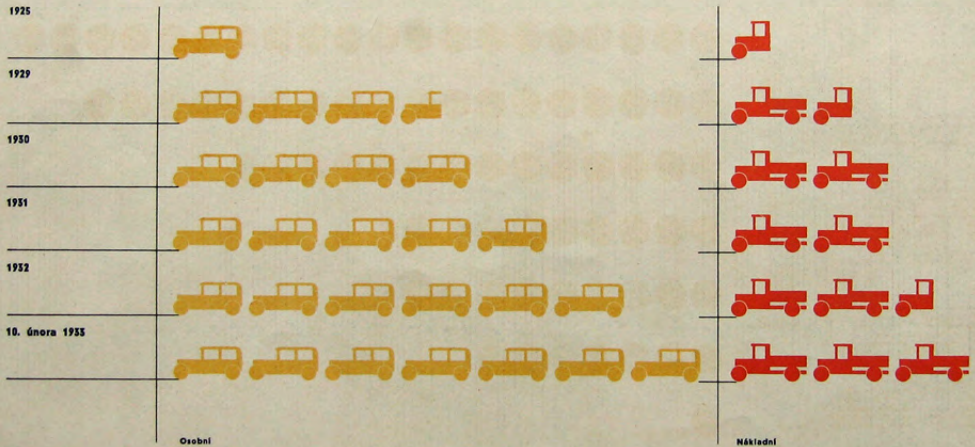

Státní rozpočet

Jedna značka znamená výdaje 100 milionů Kč v rozpočtu státní správy v roce 1934

Výdaje státní správy celkem . . . . . Kč 7.789,665.720
Úprava podle čl. XXV. finančního zákona . . Kč — 158,900.000
Kč 7.630,665.720

Příjmy státní správy celkem . . . . . Kč 7.468,359.990
Úprava podle čl. XXV. finančního zákona . . . Kč + 165,400.000
Kč 7.651,859.990

Státní dluh a správa finanční:
Ministerstvo financí

Kč 1.995,921.720

Správa vnitřní (sociální):
Odpočivné a zaopatřovací platy
Ministerstvo sociální péče
Ministerstvo veřej. zdravotnictví a tělesné výchovy

Kč 1.773,962.700

Obrana státu a zahraniční styky:
Ministerstvo národní obrany
Ministerstvo zahraničních věcí

Kč 1.549,304.100

Správa politická a soudnictví:
Ministerstvo vnitra
Ministerstvo spravedlnosti s nejvyšším správním soudem.
Nejv. správní soud a volební soud
Min. pro sjed. zákonů a org. správy

Kč 950,790.700

Školství a osvěta:
Ministerstvo školství a národní osvěty

Kč 925,409.600

Hospodářství a doprava:
Ministerstvo veřejných prací
Ministerstvo zemědělství
Min. průmyslu, obchodu a živnosti
Min. železnic. Státní pozem. úřad
Ministerstvo pošt a telegrafů

Kč 699,644.800

Ústřední orgány státu:
Předsednictvo ministerské rady
Zákonodárné sbory a kancelář. sněmoven. Prezident republiky a kancel. pres. rep. Kontrola státní správy. Nejv. účetní kontrolní úřad

Kč 95,650.100

4

Města

Města mají zvláštní význam v životě národa a státu. Jsou středisky hospodářství a kultury, menší města pro okres nebo kraj, velká města pro celou zemi nebo stát. V starých dobách u nás nebylo měst. Tenkráte jen hrady vynikaly mezi osadami lidskými, na hradech sídlili vévodové a jejich úředníci a vládli nad nesvobodným lidem. Jen při kostelích a klášterech byla sídla vzdělanosti, ostatek lidu žil v nevědomosti. Avšak již tenkrát se probouzel obchodní ruch a v podhradích se scházeli kupci, kteří dováželi z ciziny vzácné zboží a vyváželi, čeho byl v zemi nadbytek. Kupci bohatli a panovníci vymáhali na nich dávky a poznávali, že bohatství kupců může jim samým býti zdrojem důchodů. Poněvadž v zemi nebylo dosti kupců, zvali je panovníci z ciziny, a aby spíše přišli, dávali jejich osadám různá práva. V třináctém století vývoj pokročil dále. Na jihu a západě Evropy vyvinula se samosprávná města a němečtí kolonisté přenesli zřízení to k nám. Se svolením panovníků zakládali města v Čechách, ve Slezsku, na Moravě i na Slovensku. Byly to samosprávné obce, které oddělovaly hradby od širého kraje v okolí. Uvnitř hradeb byla svoboda a měšťané vynikali lepším právem svým nad nesvobodný lid vesnický. Ve městech se soustřeďoval obchod a řemesla, v nich zakládány byly školy a šířilo se vzdělání. Vše to zprvu omezeno bylo na města, a středověká města střehla žárlivě svoje výsady. Nicméně čilejší hospodářský ruch a duchovní život vyzařoval z nich do okolí. Vesnický lid přejímal a napodoboval svobodnější zřízení městské. Samou svou podstatou byla města šiřiteli pokroku.

Města v našich zemích byla namnoze zakládána německými kolonisty, znenáhla však rostl v nich počet i význam Čechů. Do konce čtrnáctého století byla většina měst v Čechách počeštěna. V patnáctém století měla vůdčí postavení v husitské revoluci, a také v šestnáctém století byla hlavní oporou protihabsburské strany. Proto již Ferdinand I. r. 1547 oslabil jejich moc a bohatství, po Bílé hoře byla města postižena znova. Politické a hospodářské poměry pobělohorské způsobily úpadek a osmnácté století nepřineslo valných změn. Teprve v devatenáctém století s rozmachem hospodářství a uvolněním lidu nastal nový vzestup. Obyvatelstvo se stěhovalo z venkova do měst a zároveň rostl v městech kulturní a politický ruch. Také v posledních desítiletích vývoj ten pokračuje. Téměř polovina všech obyvatelů republiky bydlí v obcích majících nad 2000 obyvatelů, v republice jsou nyní 104 města, v nichž napočteno přes 10.000 obyvatelů, a jedenáct, ve kterých napočteno bylo více než 50.000 obyvatelů.

Města podle velikosti

Údaje podle sčítání roku 1930.

Jedna značka znamená 50.000 obyvatelů.

Hlavní město Praha	848.823
Zemské hlavní město Brno	264.925
Moravská Ostrava a okolí	174.979
Zem. hlav. město Bratislava a okolí	142.445
Plzeň a okolí	121.901
Liberec a okolí	72.407
Košice město	70.117
Olomouc město	66.440
Ústí nad Labem a okolí	62.736
České Budějovice a okolí	56.345
Teplice-Šanov a okolí	50.635

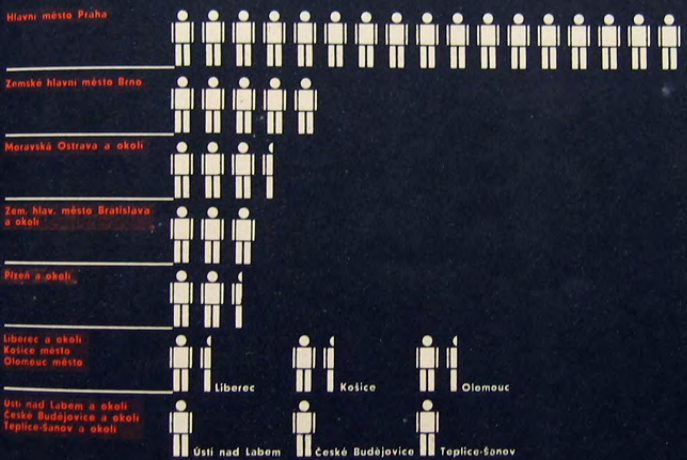

Praha

Ze všech měst republiky nejpřednější jest Praha. Z pražského hradu byly sjednoceny Čechy a založen český stát. Pražské tržiště bylo již v desátém století nejdůležitějším obchodním místem našich zemí. Ve čtrnáctém století byla Praha sídlem nejstarší středoevropské university, v patnáctém byla východiskem české reformace. Až do sedmnáctého století byla Praha hlavním městem zemí koruny svatováclavské, zůstala pak hospodářským a duchovním středem Čech i v době úpadku, a když v devatenáctém století nastal nový vzestup, měla oň Praha zásluhu největší. Byla tak předurčena k tomu, aby byla hlavním městem Československé republiky.

Pohled do minulosti Prahy: Praha středověká vedle Prahy nynější. Vidíme oba hrady, pod jejichž ochranou město vyrostlo, na pravém břehu jižnější Vyšehrad, na levém břehu severnější hrad pražský. Od nepaměťných dob bylo tržiště v místech nynějšího Staroměstského náměstí. Poblíž tržiště byli již ve dvanáctém století usazeni Němci, od tržiště na sever byla osada židovská. Jinde v oblasti Prahy byly staré osady české. Ve dvanáctém století postaven byl most královny Judity, jeden z nejstarších kamenných mostů ve střední Evropě. Asi r. 1232 vývoj města byl dovršen, město i s osadou židovskou bylo obehnáno zdí a v její ohradě měli měšťané samosprávu. Široký pás nynější třídy Národní, Příkopů a Revoluční posud ukazuje, kde byly původní pražské hradby. Město pražské sluje záhy Starým nebo Větším městem, neboť roku 1257 založil Král Přemysl II. na levém břehu pod hradem město druhé, Menší město, nynější Malou stranu. Ani to nestačilo obyvatelstvu, hromadícímu se v metropoli rostoucího českého státu. R. 1348 král Karel založil Nové město, v něm zahrnuta byla jednak starší předměstí před hradbami Starého města, ale v míře daleko větší postaveny byly tu nové ulice a náměstí, jichž smělý rozvrh se posud odlišuje od úzkých křivolakých ulic Starého města. — Zde vyobrazena jest středověká Praha, jak asi vypadala v době svého největšího rozmachu na konci čtrnáctého století. Jsou to tři, s Hradčany čtyři obce samostatné. Chrání je mohutný pás městských zdí a cesty, které se tu sbíhají, svádějí sem obchodní ruch celé země. Praha měla tenkráte asi 30.000 nebo nejvýše 40.000 obyvatelů. Středověká města byla malá. Rozsahem i počtem obyvatelů byla Praha tenkráte jedno z největších měst v Evropě.

Dějiny národa od patnáctého století zrcadlí se také v osudech Prahy. Doba baroku v sedmnáctém a osmnáctém století přispěla k tomu, že jest Praha jedno z nejkrásnějších měst v Evropě, ale co do velikosti a hospodářského významu se vývoj Prahy tenkrát opožďoval za jinými městy. Teprve v devatenáctém století nastal nový rozmach. Kolem čtyř pražských měst, která byla r. 1784 spojena pod jedním magistrátem, vyrostla od počátku devatenáctého století předměstí nová, která byla časem spojena s Prahou. Roku 1850 připojeno bylo Židovské město žili Josefov, r. 1883 Vyšehrad, r. 1884 Holešovice-Bubny, r. 1901 Libeň. Sama Praha se modernisovala, leccos ze staré krásy bylo při tom zničeno, ale postaveny byly nové mosty, nové ulice, opatřeny nové dopravní prostředky, zbudována nová střediska duchovního života, divadla: Národní, Vinohradské a jiná, musea, školy. Rozmach ten dovršila Československá republika. Na pražském hradě sídlí president, ve starých šlechtických palácích nebo ve výstavných novostavbách jsou umístěny nejvyšší úřady republiky nebo vyslanectví cizích států. Před válkou měla Praha osm čtvrtí, nyní jich má devatenáct. Za posledního desítiletí přibylo více obyvatelů než kdysi za století. Osud Prahy jest zajisté spjat s osudem národa, jehož jest metropolí.

Počet obyvatelstva Prahy

Jedna značka znamená 50.000 obyvatelů

Vltava a její přítoky

Domy

Hradby a opevnění

Železnice

Nezastavěná půda

Praha asi roku 1400

Praha dnešní

5 Krajané za hranicemi

Československý stát neslučuje všech příslušníků československého národa. Arci kromě jediného Kladska s jeho hynoucím již zbytkem českého obyvatelstva jest původní území českého národa v celém rozsahu zachováno republice. Ale dávno předtím, než byla obnovena samostatnost, vystěhovaly se cenné složky národa z tohoto území. Nejprve bylo důvodem náboženství a v sedmnáctém a osmnáctém století vystěhovaly se z Čech a Moravy tisíce nekatolických emigrantů. Byli to tenkrát namnoze nejvzdělanější a nejušlechtilejší synové českého národa — vzpomeňme Komenského! Potomci těchto emigrantů kromě nepatrných zlomků splynuli s národy, mezi nimiž žili, a jsou pro nás ztraceni. Později v devatenáctém a dvacátém století ještě větší počet obyvatelů opouštěl naše země. Odcházeli za chlebem. Rostl u nás počet obyvatelstva a nedostatečný hospodářský rozvoj neskýtal pro rostoucí ten počet dostatek obživy. Vídeň vábila jakožto hlavní město říše a zvláště z jižních Čech a Moravy byl tam takový příliv, že Vídeň měla statisticovou českou menšinu. Mnozí se odnárodnili, na 100.000 Čechů se po převratu do vlasti vrátilo, ale Rakousko má stále ještě početnou menšinu československou. Ještě více Čechoslováků žije v Maďarsku, neboť Slováci se ode dávna stěhovali dále na jih do úrodnější Uherské nížiny. Po rozpadu Uher zůstaly tedy veliké ostrovy Slováků v Maďarsku a jsou slovenské i české ostrovy také v Jugoslavii a podobné i v Rumunsku.

Od nás odcházeli vystěhovalci arci také do jiných zemí evropských, ale daleko největší část všech vystěhovalců odjíždělo za moře do Spojených států severoamerických. Počítá se, že od let osmdesátých až do světové války ztrácely české země ročně více než 20.000 vystěhovalců do Ameriky, Slovensko v poslední době před válkou ročně na 30.000. Z ohromného tohoto počtu vracela se do vlasti jen menšina. Podle sčítání z roku 1920 bylo ve Spojených státech na 623.000 Čechů a na 620.000 Slováků. Byl to tenkrát asi dvanáctý díl české a asi pátý díl slovenské větve celého československého národa.

Sčítáním v různých zemích jest zjištěno, že celá pětina našeho národa žije v cizině, ale ježto se mnozí vystěhovalci neodvažují hlásiti k své národnosti, jest tento podíl krajanů za hranicemi vskutku ještě větší. Jest to početná větev nevelkého národa, větev, jež usychající. Potomci vystěhovalců z největší části propadají odnárodnění. Záslužnou práci konají tu zahraniční naše školy a spolky. Ještě důležitější jest, aby se co nejvíce vystěhovalců mohlo do vlasti vrátiti, a aspoň toho se musí zlepšením hospodářských poměrů dosáhnouti, aby přestalo vystěhovalectví, které jest vážným nebezpečím pro národ i stát.

Počet krajanů za hranicemi podle zemí

Jedna značka znamená 50.000 Čechoslováků

Tiskárna Státního nakladatelství v Praze.
Všechna práva vyhrazena.

Malá vlastivěda

Sestavil a upravil Ladislav Sutnar.

Tekst napsal a historickou část řídil Bedřich Mendl.

Mapy a diagramy kreslil Augustin Tschinkel.

Diagramy byly pracovány podle statistických údajů Státního úřadu statistického.

Knihu, pracovanou na podkladě předběžného souhlasu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 16. ledna r. 1931, č. 136/1931 pres., schválilo ministerstvo školství a národní osvěty výnosem ze dne 31. prosince 1932, č. 160.414/32-I/1, jako učebnou pomůcku pro obecné a měšťanské školy.

Čkm. 184 | Cena Kč 8·50